

בא ג

מכילתא^א): „ה' ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר^א ואעבור עליך. . הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר^א ואת ערום וערי^א ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו^א באותו הלילה כו^א.”

דארף מען פארשטיין:

א) ר' מתיא בן חרש איז נאָר מסביר פאָרוואָס דער אויבערשטער האָט זיי געגעבן די מצוה פון קרבן פסח (אַז דאָס איז כדי זיי זאלן האָבן „מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו”) — אָבער די שאלה: „מפני מה הקדים לקחתו לשחיטתו” און „ארבעה ימים” דוקא, ניט מער און ניט ווינציקער? — איז במקומה עומדת^א.

ב) נאָך מערער: ר' מתיא בן חרש רעדט בכלל ניט וועגן לקיחת השה, נאָר וועגן „ד פסח” — וואָס בפשטות מיינט

לחודש: ואיך קשה „מפני מה הקדים לקחתו לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות^א,”

[ומתורצת עפ”י גם הוספת רש”י (על לשון המכילתא) „מה שלא צוה כן בפסח דורות” — כי זהו יסוד השאלה „מפני מה הקדים כו”, כנ”ל (ראה דברי דוד שם)].

7) עה”פ.

8) יחזקאל טז, ח.

9) שם, ז.

10) תיבות אלו ליתא במכילתא שלפנינו. וראה משכיל לדוד כאן. לקמן בפנים סעיף ב’ והערה 15, 18.

11) בגו”א כאן מפרשי דמכיון שפסח טעון התעסקות דבוקר מוס ד’ ימים לכן הקדים גם לקחתו ד’ ימים כדי שיעסקו בו ד’ ימים — אבל ביאר זה לא נרמז כלל בדברי רמב”ח (כי רמב”ח מבאר רק הצורך שיהיו עסוקים במצות בכלל).

*) בתי”א: תירוצו ה’ (וכן התי”א שבכידה לדרך כאן) אינו ע”ד הפשט, ע”ש.

א. איינע פון די זאכן אין וועלכע פסח מצרים איז אנדערש פון פסח דורות איז, וואָס ביי פסח מצרים איז „הקדים לקחתו לשחיטתו ד’ ימים^א,” בעשור לחודש^א — „מה שלא ציווה כן בפסח דורות”^א (כאָטש אויך ער דארף האָבן „ביקור (ממום) ארבעה ימים קודם שחיטה^א,” דארף די לקיחת השה ניט זיין „בעשור לחודש”^א).

פאָרוואָס האָט די לקיחה פון פסח מצרים געדארפט זיין קודם „לשחיטתו ארבעה ימים” — ניט ווי פסח דורות — ברענגט רש”י (פון

1) פרש”י פרשתנו יב, ו. ממכילתא עה”פ.

2) פרשתנו שם, ג.

3) לשון רש”י שם. וראה הערה 6.

4) פסחים צו, א. מכילתא ופרש”י פרשתנו שם (ומסתמך לשון רש”י משמע, שהוא דין גם בפסח דורות). וראה אנציקלופדי תלמודית ע’ בקור מומים (ע’ קסג), ורש”י. תורה שלמה פרשתנו מילואים לכרך י”א ס’ יב.

5) פרש”י שם, ג ד”ה הזה. ממכילתא ותיב”ע עה”פ. פסחים שם.

6) שם, ו — לאחר שפרש „והי” לכם למשמרת, זה לשון בקור כו”. וראה מפרשי רש”י (גו”א, דברי דוד, משכיל לדוד ועוד) ביאור המשכ”ב הענינים שבפרש”י (ובפרט השאלה „מפני מה הקדים לקחתו כו” הי’ לכאורה צ”ל מקומה לעיל בפסוק ג (בקשיית הרא”ם ועוד)) —

דמכיון שהענין דבוקר ממום ד’ ימים הוא גם בפסח דורות (כנ”ל הערה 4), איך עכצ”ל דזה שהלקיחה היא בעשור לחודש אינה בשביל בקור ממום, שהרי בפסח דורות אין צ”ל הלקיחה בעשור

*) במכילתא שם מסיים „והי” לכם למשמרת להוציא פסח דורות .. מקחו כל זמן”. וראה מפרשי המכילתא. תוי”ש שם.

*) וצ”ע ברבינו בחי” (לעיל פסוק ג): „הי’ נלקח בעשור ונשחט ב”ד, למדך הכתוב שהוא טעון בקור ארבעה ימים ולכן הקדים לקחתו לשחיטתו ארבעה ימים”. וראה תוי”ש שם.

לדרך (מפני הסכנה) — ווי רש"י האט שוין געבראכט אין פ' שמות¹⁴ — און דעריבער איז מילת בנ"י געווען בעשור לחודש, כדי זיי זאלן זיין גרייט ארויס-צוגיין פון מצרים (און) „מלו באותו הלילה“ מיינט רש"י — לילה של לקיחת הפסח;

און דערפאר האט מען אויך מקדים געווען לקיחת הפסח צו „בעשור לחודש“, כדי אז אידן זאלן האבן ביידע מצות — דם פסח ודם מילה — צוזאמען.

אבער דער פירוש (אז) „מלו באותו הלילה“ מיינט רש"י דעם לילה פון לקיחת הפסח¹⁵ איז צע"ג — ווייל רש"י זאגט דאך דא בפירוש¹⁶, אז דער דם מילה איז געווען צוזאמען מיט דם פסח, „מתבוססת בדמיו“, בשני דמים, וואס דאס איז געווען אור לט"ו ניסן¹⁷.

דאס דעם ציווי¹², „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות גו" — און די התעסקות מיט „דם פסח“ איז גאר גע-ווען לאחר שחיטה, ב"ד ניסן בין הער-ביים.

ג) אפילו מ'זאל זאגן (בדוחק עכ"פ), אז אין דער התעסקות בדם פסח ווערט נכלל אויך לקיחת השם (ווייל דאס איז א הקדמה צו שחיטת הפסח וכו') — איז אבער נאך אלס ניט גלאטיק וואס רמב"ח דערמאנט דא — אין דעם ענין פון „מפני מה הקדים לקחתו כו" — (אויך) „דם מילה“, אז דער אויבער-שטער האט דעמאלט אנגעזאגט די אידן אויך אויף „דם מילה“?

ד) יתרה מזה — „דם מילה“ איז אויך „ציווה בפסח דורות“. און דער וואס איז געווען געמלט פון פריער איז אויך בא פסח מצרים ניט נצטווה געווארן.

ב. מפרשים¹³ זיינען מסביר, אז דורך דברי רמב"ח אז „נתן להם שתי מצות“ — דם פסח צוזאמען מיט דם מילה — ווערט פארשטאנדיק פארוואס לקיחת השם האט געמוזט זיין „ארבעה ימים פאר דער שחיטה“:

נאכן ברית מילה דארף מען איבער-ווארטן דריי טעג איידער מ'גייט ארויס

12) פרשתנו שם, ז. שם, כב.

13) רבותינו בעה"ת (דעת זקנים פסוק ג. הדר זקנים פסוק ו). ועדיז בריבא ורעבי כאן (בפי' האחרון) וראה גם אישיר ומשכיל לדוד כאן בא"א קצת (וראה לקמן הערה 15).

בריבא ורעבי שם לפני' מפרשים שטעמו של רש"י למה הקדים ד' ימים קודם שחיטה הוא. כדי להיות הלקיחה בשעת משיכת ידם (הפרשתו) מעי' שהיא בעשור .. משכו וקחו" — אבל (נוסף לזה שלא ביארו למה הביא רש"י בפירושו מאמרו של רמב"ח) עדיין חסר ביאור, מהו הענין בזה שהלקיחה תהי' בשעת משיכת ידם מעי' (ולאידך — הדיבור הי' בר"ח והציווי דמשכו כו' מעי' בפועל דחו לבעשור לחודש?).

14) ד, כד.

15) במשכיל לדוד מפרש, דהקב"ה ציווה שימולו בעשור לחודש אלא שקצתם לא מלו אז ומלו א"ע כליל טו (ואליהם כוונת רש"י ב„מלו באותו הלילה“, ע"ש — אבל (נוסף על מה שיש להקשות בגוף פירושו, כדלקמן הערה 18, הרי) ענין זה לא נמצא בפרש"י, אפילו לא ברמז. ומסתמית לשונו „מלו באותו הלילה .. מתבוססת בדמיו“ משמע, שמדבר רק ע"ד מילת בני' כליל טו.

16) בהמשך לשונו — ובמכילתא הובא רק לשון הכתוב „מתבוססת בדמיו“.

17) יחזקאל שם, ו.

18) וכן מפורש בשמו"ר פי"ט, ה. שהש"ר פ"א, יב (ג). וכן מוכח לפי דחז"ל (פדריא פכ"ט. תיב"ע פרשתנו שם, ג). ועוד) דגם מדם מילה נתנו לאות על הבתים.

ולעיר, שלפרש"י (לקמן פסוק מג) האזהרה ד„כל ערל לא יאכל בו“ (שם, מח) נאמרה ב"ד בניסן [ועפ"ז צ"ע במ"ש במשכיל לדוד כאן, דמה שהקדים לקחתו לעשור בחודש הוא „כדי שיתרצו למול אל יקחו .. להוכיחם שהם צריכים לעשות הפסח וכל בן נכר לא יאכל בו כו" — שהרי אזהרה זו נאמרה לאחר זה ב"ד].

דעם שם פון ר' מתיא בן חרש איז רש"י
(ניט אויסן סתם צו זאגן דבר בשם
אומרו, נאָר ער איז) דערמיט מוסיף אין
הבנת הפירוש (משא"כ בנוגע דעם טעם
פון „ושהיו שטופים כו").

אויך דאַרף מען פאַרשטיין: רש"י באַ-
נוגנט זיך ניט מיט סתם ברענגען דעם
נאָמען ר' מתיא בן חרש, נאָר ער איז
מעתיק דעם לשון המכילתא — „ה" ר'
מתיא בן חרש אומר" (אז ער פלעגט
(כסדר) אזוי זאגן) — וואָס גיט צו אַט
דער פרט אין דער הבנה פון דעם
פירוש?²²

ה. דער ביאור בכל זה:

דאָס וואָס רש"י זאָגט „ושהיו שטופים
כו" (ניט „דא" וכיו"ב) — איז עס ווייל
ע"ד הפשט — וואָס דאָס איז דרך
פרש"י — איז אין די ווערטער פון ר'
מתיא בן חרש ניטאָ קיין תירוץ וביאור
אויף דער שאלה „מפני מה הקדים
לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים" (וכנ"ל,
אז אין זיין מאמר דערמאָנט ער בכלל
ניט וועגן לקיחת השנה)²³;

דער תירוץ (ע"ד הפשט) אויף דער
שאלה איז אין דעם סיום פון רש"י „שהיו
שטופים באילילים א"ל משכו וקחו לכם
כו",

וואָס דאָס מיינט (ניט נאָר אז בכדי זיי
זאָלן זיין ראוי צו „קחו לכם צאן של
מצוה", דאַרפן זיי פריער דורכגיין דעם
„משכו ידיכם מאילילים", ווייל אנדערש

ג. ווייטער איז רש"י ממשיך: „ושהיו
שטופים באילילים אמר להם משכו וקחו
לכם", משכו ידיכם מאילילים וקחו לכם
צאן של מצוה.

דער ענין איז ניט דער סיום המאמר
פון רמב"ח. דאָס איז גאָר די דיעה פון
רבי אליעזר הקפ"ר²⁴ (אין מכילתא
דאָרט), בר פלוגתא דרמב"ח (וואָס ר"א
האַלט אז אידן האָבן יע געהאַט מצות,
ואדברא „ארבעה מצות שאין כל העולם
כדאי בהם").

איז תמוה: וויבאַלד אז דאָס זיינען
דיעות מחולקות, האָט דאָך רש"י גע-
דאַרפט זאָגן „דבר אחר", אָדער „ויש
אומרים" (וכיו"ב) — פאַרוואָס זאָגט ער
„ושהיו שטופים כו", מיט אַ ווא"ו
המוסיף, אז דאָס איז גאָר אַ המשך צום
מאמר פון רמב"ח?

ד. פון דעם פירוש רש"י האָט מען
אויך אַ דוגמא בולטת צום כלל (וועלכן
מ'האָט שוין מדגיש געווען כמה פעמים),
אז בשעת רש"י ברענגט בפירושו אַ
מאמר חז"ל בשם אומרו, איז עס מצד אַ
טעם מיוחד, דערפאַר וואָס דורך דער
ידיעה ווער ס'איז דער בעל המאמר,
קומט צו אַ תוספת ביאור אין דעם
מאמר, וועלכער איז נוגע לפירוש רש"י.

בנדו"ד ברענגט רש"י פון מכילתא
צוויי פירושים, איינער גלייך נאָכן
צווייטן: איז ביים ערשטן איז ער מעתיק
דעם שם פון בעל המאמר — ר' מתיא
בן חרש — אָבער ביים צווייטן איז ער
משמיט שם אומרו!²⁵

מוז מען זאָגן, אז מיטן מעתיק זיין

(22) להעיר שבדפוס שני דרש"י לא העתיק תיבת
„הי".

(23) ראה גם ש"ך עה"ת כאן (ושם, שזהו הדיוק
„הי" רמב"ח אומר כו", כי רמב"ח לא בא לתרץ למה
קדמה לקיחתו כו" אלא בעל המכילתא מביא ש.הי.
רמב"ח אומר כו" כי ע"פ דרשתו מתורצת גם שאלה
זו, ע"ש. וראה גם אלשיך כאן).

(19) פרשתנו שם, כא.

(20) ראה רא"ם (ועוד) כאן.

(21) ובפרט שנותן מקום לטעות שזהו המשך

דברי רמב"ח.

וואס איז דער חשבון פון „שתי מצות“ — ממה נפשך: צו אראפנעמען דעם חסרון פון „ערום“ (מן המצות) איז גענוג איין מצוה; און אויב — לויט דער הנהגה פון כי תראה ערום וכסיתו²⁶ — האט דער איבערשטער געוואלט זיי געבן מער „לבושים“, זכות — מצות — איז פארוואס גענוג²⁷ צוויי מצות²⁸?

דער ביאור אין דעם: יעדע פון די צוויי מצות האט אראפגענומען אן אַנ־דער פרט פון דעם מצב פון „ערום וערי“ (ממצות). ביי אידן איז דאן גע-ווען א צווייענדיקער חסרון²⁹:

(א) זיי האט געפעלט דער עשה טוב, קיום פון מצות, ובמילא האבן זיי נישט געהאט מיט וואס צו גיין צום „תעבדון את האלקים על ההר הזה“³⁰ (וואס אין דעם זכות איז געווען דער „הוציאך את העם ממצרים“³⁰):

(ב) זיי האט געפעלט אין סור מרע, צו זיי האט זיך צוגעקלעפט פון דעם רע של ארץ מצרים, ערות הארץ — ובמילא, אפילו ווען זיי האבן שוין „מצות להתעסק בהם“, איז אויב מ'זאל פון זיך נישט אראפנעמען דעם רע פון מצרים, קען נישט זיין „שיגאלר“ — אינ־גאנצן אַרױס פון מצרים — מ'גייט אַרױס פון ארץ מצרים און דער רע של מצרים איז אין זיינן!

(26) ישעי' נח, ז. וראה לקמן סעיף יוד ובהערה 61, 62.

(27) להעיר ממדול (מכות כג, ב במשנה) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הריבה להם תומצ"א.
(28) ראה — ע"ד הדרוש — גויא כאן. גבורות ה' פל"ה.

(29) וכב' הלשונות „ערום וערי“. וראה ריטב"א להגש"פ, שמפרש „ערום“ — ערומים מן המצות, ומהו ערי. . . שלא קיימו מצות מילה.

(30) שמות ג, יב וברשי.

(31) ע"פ המבואר בפנים יש לבאר זה שהעתיק

טאר מען נישט עסן פון קרבן פסח²⁴, נאר) אז דערמיט גופא וואס זיי וועלן נעמען דעם „צאן של מצוה“, וועלן זיי מבטל זיין דאס וואס „היו שטופים באלילים“ (כדלקמן סעיף ז), און דערצו פאדערט זיך אז דער שוה זאל זיין אין זייער רשות במשך פון פיר טעג פאר דער שחיטה (כדלקמן שם).

נאר עס פאדערט זיך (לויט רש"י) א הקדמה צו דעם: דער עיקר מטרה פון קרבן פסח (מצרים), לויט פשוטות הכתובים, איז כשמו — „פסח על שם הדלוג והפסיחה“²⁵, אז דער דם הפסח איז געווען א סימן וואו וועט „הקב"ה מדלג כו' וקופץ כו“²⁵ זיין.

וואס פאר א שייכות האט דאס מיטן מבטל זיין דעם „היו שטופים באלילים“?

איז רש"י מקדים דעם מאמר פון רמב"ח, אז דער עיקר מטרה פון די מצות וואס דער איבערשטער האט גע-געבן אידן פאר דער גאולה, איז געווען צו מבטל זיין דעם מצב פון „ואת ערום וערי“, זיי זאלן האבן „מצות להתעסק בהם (און דאס איז) כדי שיגאלו“:

און וויבאלד אז „נתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה“, איז פארשטאנדיק, אז עיקר מטרת הפסח (בנוגע דעם אראפנעמען דעם „ערום וערי“) איז (נישט דער ענין חיובי שבו — זיין שחיטה ואכילה וכו', נאר) אז ענין שלילי, צו אראפנעמען אן ענין בלתי רצוי, כדלקמן.

ו. לערנענדיק דעם מאמר פון רמב"ח, אז „נתן להם שתי מצות כו“ — ווייל אידן זיינען געווען אין א מצב פון „ואת ערום וערי“ — ווערט שווער:

(24) פרשתנו שם, מג ובפרש"י.

(25) פרש"י שם, יא.

מצוה פון קרבן פסח (אויך אין פשוט של מקרא), איז — די אכילת הפסח³⁵ (ווי מ'זעט עס גלייך ביי לקיחת השה, אז עס דארף זיין „שה לבית“ אין אן אופן פון „מכסת נפשות איש לפי אכלו גו“³⁶, דוקא איינער וואס איז „ראוי לאכילה, פרט לחולה כו“³⁷)?

וע"פ הנ"ל איז עס פארשטאנדיק. ווייל דם הפסח איז מדגיש די שלילה^{37*} — מבטל זיין דעם רע פון מצרים].

ז. ווי אזוי איז דם פסח פארבונדן מיט „סור מרע“?

אויך: וויבאלד אז „לא היו בידם מצות“, איז פארשטאנדיק, אז די מצות וואס „נתן להם“ זיינען מצות כלליות³⁸; וע"ד מצות מילה וואס איז (ניט נאר א מצוה פרטית, נאר) א מצוה כללית, ס'איז דער „אות ברית ביני וביניכם“^{38*} — דארף מען זאגן, אז אויך דם פסח טוט אויף אן ענין עיקרי וכללי (אין „סור מרע“). וואו זעט מען דעם ענין כללי בזה?

איז רש"י ממשיך „ושהיו שטופים באלילים א"ל משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה“ — דער פסח האט מבטל געווען דאס וואס אידן זיינען געווען „שטופים

האט מען זיי דעריבער געגעבן צוויי מצות³²: איין מצוה וואס טוט אויף „עשה טוב“ — און דאס איז דם מילה³³, וואס ברענגט אריין די אידן בברית מיטן אויבערשטן³⁴; און איין מצוה וואס טוט אויף אין זיי „סור מרע“ (אראפנעמען דעם רע פון מצרים) — און דאס איז דם פסח³³ (כדלקמן סעיף ז).

[דערמיט ווערט בעסער פארשטאנ- דיק וואס מאיז מדגיש אז מען האט זיי געגעבן דם פסח אלס א מצוה להתעסק בה כדי שיגאלו — דלכאורה: דער עיקר

רש"י (ברא' הב' — מזכר' ט, יא) גם סיום הכתוב „גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך) מבור אין מיס בו“ — דלכאורה אין זה מוסיף כלום בהרא" — כי בתביבות אלו מרמז רש"י לפירושו בפ' וישב עה"פ (לו, כד), והבור רק אין בו מים“ — „מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו“, היינו דכאשר „מים אין בו“ באים בו במילא נחשים ועקרבים (ראה לקו"ש חט"ו ע' 324 ואילך); ועד"ז בענינו, דמכיון ש„לא היו בידם מצות“ בדרך ממילא נעשו „שטופים באלילים“ (נתדבק בהם הרע של מצרים). (32) ראה גם גבורות ה' שם (אלא ששם מפרש, דמילה היא הסרת הערלה והפסח הוא עבודתו לו ית'. וראה הערה הבאה).

(33) ראה עד"ז אלשיך כאן. וראה אוה"ת יתרו (כרך ז' ע' ב'תרחצ'): פסח הוא מל' . . . ובה מל' . . . ז"א שבו מ"ע והיינו ע"י מילה יסוד ז"א (וראה שם ע' ב'תרחצ), ובאוה"ת שה"ש (ע' תפז): במצרים כשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה . . . דם פסח ה' גבורות שבמלכות ודם מילה ה' חסדים שביסוד.

ועפ"ז מתורץ מה שהקדים (רמב"ם ורש"י דם פסח לדם מילה — מתאים להסדר (כבכרא) סור מרע (ואח"כ) ועשה טוב (ראה אלשיך שם); וכן ה' גם אצל בניי במצרים (גם לרש"י), שהרי פסח ה' בין הערביים, ומילה — „באותו הלילה“.

(34) וגם: מכיון שה' צ"ל תיקון ע"ז שלא קיימו מצוה, ה' צ"ל ע"י מצוה שהיו מחייבים בה מכבר, ולא מצוה שנחדשה רק עתה.

*) להעיר דמעות מילה היא (לא רק שלא יהא ערל, כ"א גם) שיהא מחול (ראה צפנין לרמב"ם ריש הל' מילה, ובכ"מ. לקו"ש ח"ג ע' 759 ואילך. וראה ע"ד החסידות סהמ"צ להצ"צ מצות מילה. אוה"ת בראשית כרך ד' ס"פ קל).

(35) בלשון המשנה (פסחים ע"ב, ב) — הפסח „לא בא מתחילתו אלא לאכילה“.

(36) פרשתנו שם, ג"ד.

(37) רש"י שם.

(37*) עפ"ז יש לתרץ ג"כ מ"ש במשכיל לדוד ש„מצות הפסח (לחוד) אין בה כדאי שהיא מצוה שאין בה שום צערא דגופא אדרכה הנאה וטעמא“ — כי העיקר במצות הפסח כאן הוא „דם פסח“, שלילת הרע, כבפנים.

(38) להעיר ממחזיל (כריתות בתחלתה): ל"ו כריתות בתורה כ"ו הפסח והמילה במצות עשה. וראה אוה"ת יתרו שם.

(38*) לך יו, יא. וראה גריא כאן.

פריער מפרש געווען, ביי דער עקידה⁴³, אז דאס וואס דער אויבערשטער האט באוויזן אברהם'ן דעם מקום העקידה ערשט „ביום השלישי“, איז עס געווען „כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרד דעתו ואילו ה' לו שהות להמלך אל לבו לא ה' עושה“.

דאס הייסט, אז א סימן אויף א גע-וויסע זאך אז זי איז געטאן געווארן מיט ישוב הדעת וכו', איז ערשט ווען מ'ווארט איבער פיר טעג⁴⁴ — כשם ווי ביי אברהם'ען, וואס דער „יום השלישי“ איז געווען דער פערטער טאג⁴⁵ נאכן ציווי „קח נא את בנך גר“⁴⁶ (ווארום דער „ויקם וילך אל המקום גר“ איז געווען „בבקר“⁴⁷ נאכן ציווי).

ח. בכדי אז ביי א בן חמש למקרא זאל זיך בעסטער אפלייגן מאמרו של רמב"ח, אז ניט קוקנדיק אויף דעם וואס עס איז דא א „שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו“, דארפן אידן אנקומען צו „מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו“⁴⁸.

ברענגט רש"י אז דער בעל המאמר איז ר' מתיא בן חרש, און אט דעם מאמר — „ה' רמב"ח אומר“, ער פלעגט עס כסדר איבערזאגן צו זיינע תלמידים — ווייל דאס איז געווען א ביאור אויף זיין הנהגה נמשכת:

(ניט סתם רגיל) באלייל"ם (ניט אין אן ענין בלתי רצוי סתם):

מ'האט שוין געלערנט אין פ' וארא³⁹, אז צאן איז געווען די עבודה זרה פון מצרים. קומט אויס, אז דאס עצם נעמען פון א שם — „יראת מצרים“⁴⁰ — צוליב „ושחטו אותו“, דאס גופא האט זיי אפגעריסן פון ע"ז⁴¹, ויתרה מזה — באופן פון לשחטו, היפך לגמרי פון „שטופים באלייל"ם“. וכדלקמן.

דערמיט וועט מען אויך פארשטיין פארוואס די לקיחת השה האט געמוזט זיין ארבעה ימים פאר דער שחיטה:

וויבאלד אז אידן (האבן ניט בלויז איין מאל געדינט ע"ז, נאר זיי) זיינען גע-ווען „שטופים באלייל"ם — האט גע-דארפט זיין א פעולה וואס זאל עוקר זיין דעם „שטופים“. ווען מ'וואלט גענומען דעם שם און גלייך געשחט'ן — אז איין מאליקע פעולה — וואלט עס נאך ניט געווען גענוג זיי אפצורייסן פון זייער שטוף זיין איז ע"ז: דוקא דורך דעם וואס זיי האבן געהאט ביי זיך דעם שם (יראת מצרים) א משך זמן, על מנת צו שחט'ן אים⁴², דאס האט געקענט מבטל זיין זייער פריערדיקע „שטופים באלייל"ם“.

און דערפאר האט עס געמוזט גע-ווערן פיר טעג — ווי רש"י האט שוין

(39) ח, כב וברש"י.

(40) לשון רש"י שם.

(41) ראה גם אלשיך ואוה"ח כאן. — ועפ"ז מותרות קושיית הבאר מים חיים (לאחי המהר"ל) כאן ד"א"כ יהי' להם ג' מצות (גם פרישת ע"ז) — כי פסח ופרישת ע"ז תוכנן ותועלתם בנדודי היינו הך.

(42) ובפרט שהי' קשור עם מסנ"פ, וכמש"נ (וארא שם), הן נזבה גר ולא יסקלונו. וראה מדרש שהובא בבעה"ת (דלעיל הערה 13). טור או"ח סי' תל ובב"ח שם. וראה גם חב"ע כאן.

(43) וירא כב, ד.

(44) להעיר מרש"י יתרו יט, טז: הוא יום ד'.

(45) כי בפשטות, „ביום השלישי“ היינו משצא מביתו (כמש' הראב"ע שם. רמב"ן שם, ג (בכמה דפוסי הרמב"ן נשמטה תיבת „והולכים“)).

(46) שם, ב.

(47) שם, ג.

(48) ובפרט שכבר פרש"י לעיל (שמות ג, יב): ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים . . עתידים לקבל התורה.

יענעם אידן און דורך דעם ברענגען די גאולה.

ט. פון דעם האָט מען אויך — די הוראה לימינו אלה:

זייענדיק אין דער טיפעניש פון גלות זה האחרון, גלות רומי, און וויסנדיק דעם פסק חז"ל אַז שוין בזמנא „כלו כל הקיצין“⁵⁵ — טענה'ן אידן: מ'איז שוין אין גלות באַלד צוויי טויזנט יאָר — וויפל איז דער שיעור צו מאַטערן אידן אין גלות?!

אויף דעם זאָגט רש"י, אויב מ'וואַלט געדאַרפט ניט מער ווי אַרױסגיין פון גלות, וואַלט מען שוין לאַנג פטור גע- וואָרן פון גלות; אָבער דער אויבער- שטער וויל אַז דער אַרױסגיין פון יעדער אידן זאָל ניט זיין אין אַן אופן פון „ערום וערי“, ער וויל אַז מ'זאָל האָבן מצות וכו'.

ועד' ווי ביי יצ"מ, וואו ס'איז געווען די הבטחה „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול“⁵⁶ — האָבן אידן גע'טענה'ט, אַז זיי זיינען גרייט צו מוותר זיין אויפן רכוש גדול אַזוי וואָס גיכער אַרױסגיין פון גלות;⁵⁷ אָבער דער אויבערשטער האָט געוואַלט אַז מ'זאָל אַרױסגיין ברכוש גדול מיט אַלע פירושים שבזה.⁵⁸

ועד' ביי דער גאולה העתידה בק- רוב, וואָס — כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות⁵⁹ — וויל דער אויבער- שטער אַז מ'זאָל אַרױסגיין „ברכוש גדול“, מיט אַלע פירושים שבזה.

די גמרא⁶⁰ דערציילט אין סנהדרין אַז די ישיבה פון רמב"ח איז געווען אין רומי. בימיו זיינען געווען נאָך ישיבות, אויך אין א"י, אָבער זיין ישיבה (וב"ד) — די גרעסטע בימיו⁶¹ — איז געווען אין רומי דוקא.

ולכאורה: פאַרוואָס האָט ער גע- מאַכט זיין ישיבה אין רומי⁶², אַ זאך וואָס האָט גורם געווען אַז מ'זאָל דאַרפן גיין פון אַנדערע ערטער קיין רומי צו זיין ישיבה — ווי די גמרא זאָגט דאָרט „צדק צדק תרדוף, הלך אחר חכמים ליש- בה... אחר ר' מתאי לרומי“, און ניט גע- מאַכט זיין ישיבה אין א"י⁶³ (ע"ד ווי ר' עקיבא וואָס „אחר רבי עקיבא לבני ברק“⁶⁴ וכיו"ב)?

דערויף זאָגט מען „ה' רמב"ח אומר כו" — ער פלעגט כסדר מנחם זיין זיינע תלמידים אויף זייער געפינען זיך אין רומי, אַז די גאולה איז אָפהענגיק אין דעם אַז מ'זאָל אין (אַ מצב פון) רומי מאַכן אַ ישיבה — געפינען אַ איד וואָס איז אין אַ מצב פון רומי („ערום וערי“) און אים מאַכן אויס „רומי“ נאָר אַ יושב ב'ישיבה, און אין אַן אופן פון „להת- עסק“ בהם, דאָס ווערט זיין עסק. און פאַר דעם צוועק געפינט זיך זיין ישיבה אין רומי, אין מקום הגלות⁶⁵, צו העלפן

(49) לב, ב.

(50) הגהות מיימוניות הל' סנהדרין ספ"ו.

(51) ובפרט ע"פ פרש"י ס"פ וישלח.

(52) ובפרט שכשיצא רמב"ח לחו"ל קרע בגדיו

(ספרי ראה יב, כט).

(53) ראה ב"ח לטאורח סמ"ז ד"ה ונוסחא. סד"ה

אריב"ל כו' נכסיו, תרפ"ח.

(54) להעיר ש' מתאי ניצוח יוסף הצדיק (הובא

בטה"ד בערכו) — והרי ענינו של יוסף שכלכל את

בני במצרים, וממנו בא הכח לעבודת הבירורים

(ובמילא) גאולת מצרים (ראה בארוכה לקו"ש ח"ג ע'

831 ואילך).

(55) סנהדרין צז, ב.

(56) לך טו, יד.

(57) ברכות ט, ריש ע"ב.

(58) מתחיל בונצלתם את מצרים כפשוטו ועד —

לכל ניצוצי קדושה שהיו שם. וראה תו"א (פרשנותו

ס, ג) שהעלו משם ר"ב ניצוצים מהרפ"ח שנפלו כו'.

(59) מיכה ז, טו.

בתוך הגולה⁶³, און דאָרט גופא — בתוך העיר, אין „קול המונה של רומי“⁶⁴, אַז דאָרט זאָל מען אויפזוכן אידן וואָס זיינען אין אַ מצב פון „ערום וערי“ און געבן זיי איין מצוה, צוויי מצות וכו' „להתעסק בהם“ והולך ומוסיף ואור.

— וואָרום וויבאלד אַז אין דער גאולה פון גלות זה האחרון וועט קיין איין און איינציקער איד ניט בלייבן אין גלות⁶⁵, דאָרף מען אויפזוכן יעדן אידן, וואו ער זאָל זיך נאָר געפינען, און באַוואַרענען אַז ער זאָל האָבן לכל הפחות איין⁶⁶ מצוה, ער זאָל ניט זיין קיין „ערום“⁶⁷ — ווייל אין דעם הענגט אָפּ די גאולה פון גאַנץ כלל ישראל.

און דורך דעם וואָס „נלכה באורחותיו נס"ר“⁶⁸ אין אַט דעם אופן, וועט דאָס פועל זיין ומיד⁶⁹ דעם — „כדי ש"גאלו“, והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם, במהרה בימינו ממש.

(משיחת ש"פ בא תשל"ז)

י"ד. און דאָס איז אויך איינער פון די רמזים אין דער פרשה אויפ'ן יום ההילולא פון כ"ק מו"ח אדמו"ר — י"ד שבט — וואָס זיין הסתלקות איז געווען בשבת פ' בא⁶⁰:

דער רבי האָט זיך אליין משתדל גע- ווען בהפצת התורה ומצותי ביו צו מסירת נפש, און ביו צו פאַרשפרייטן קיום מצות מעשיות צווישן יעדער סוג אידן, ביו צו מתעסק זיין זיך בזה מיט אַן איינצעלנעם אידן, כמפורסם כו"כ סיפורים אין דעם,

און אין אַן אופן — ווי ער האָט גע- טייטשט אין אַ שיחה⁶¹ — „כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם, אַז מיא זעהט אַ אידן אַ נאָקעטען אַהן ציצית און אַהן תפילין, וכסיתו“ [ע"ד ווי ר' מתיא בן חרש זאָגט — „ואת ערום וערי ונתן להם שתי מצות“⁶²];

און צוליב דער עבודה האָט ער גע- האָט זיין ישיבה דוקא אין חוץ לארץ,

63 להעיר ממשנית (לקיש ח"ג ע' 835) ע"ד כ"ק מו"ח אדמו"ר ויוסף הצדיק (ראה לעיל הערה 54).

64 לשון הש"ס — מכות בסופה.

65 ראה באורכה לקיש ח"א ע' 2 ואילך, וש"נ.

66 להעיר שבפרטיות יש בקיום דכל מצוה: סור מרע — עבירה על רצון ה', עשה טוב — רצון ה'.

67 ובפרט שמצוה גוררת מצוה (אבות פ"ד מ"ב). וגם המצוה ש„נגררה“ גוררת מצוה וכו'.

68 לשון אגה"ק סי' נד.

69 ראה רמב"ם הל' תשובה (פ"ו ה"ה) ומיד הן נגאלין.

60 לפני שלשים שנה — שנת ה'שי"ת — ראה לקיש (ח"ב ע' 591 ואילך. ח"ד ע' 1323 ואילך) באור ענין דשלשים שנה. וראה לקוטי לוי"צ אגרות ע' רעז.

61 פורים תרצ"א (לקויד ח"ד תשכט, א). והוא ע"פ תדבאר פכ"ז.

62 כהמשך בתדבאר שם — „וכן אתה מוצא . . שבמצרים . . ואת ערום וערי . . שנתרוקנים מן המצות ואין בך אלא שתי מצות אחת דם פסח ואחת דם מילה“.

(*) שיחה זו י"ל בשנת תש"מ. המו"ל.

בא ז

עפ"ז איז פארשטאנדיק, אז כאטש ביי פסח דורות מוז די מצה זיין „לחם עוני“ דוקא, איז אבער ביי גאולת מצרים גופא געווען אן ארט אויך פאר מצה עשירה; אבער דאס גופא — ניט בעת דער יציאה פון מצרים (ווארום דאן האבן אידן געגעסן „לחם עוני“⁶), נאר פאר דער יציאה (און אלס הכנה דערצו).

(6 ראה גבורות ה' (פנא) דמשנ' בהגדה „לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, הכוונה בזה • להמנות שאכלו בעת יציאתם ממצרים, עיי"ש. ובאזה"ת ר"ה הא לחמא (ויקרא כרך ב' ע' תג) דהמצה שנק' לחם עוני היינו מה שאכלו כשיצאו ממצרים (אבל עיי"ש בסוף המאמר), ומכיון שלחם עוני שולל מצה עשירה, הרי מובן, שלא אכלו אז מצה עשירה.

היא לעיסה שנילושה רק במי פירות (כלי מים). שאז גם להמהר"ל מותר לאכלה בערב פסח מפני שאינה יכולה לבוא לידי חימוץ.

אבל אינו. כי

(נוסף לזה שאיכ: (א) הול"ל „היינו שנילושה במי פירות“ ולא „שעירב בה מי פירות“ (שמשמע שיש בה גם מים), ובפרט שמשנה מלשון הטור (וכדיוק הביח) שם „שנילושה כו“ (אבל ראה לשון אדה"ז בסי' תמד סי'ב: שנילושה כו' — ואולי לא רצה לשנות שם מלשון הטור, וסמך על מה שיפרש במקומו בסי' תנא (שמציון שם) „דהיינו שעירב כו.“) (ב) ועיקר: לא הו"ל להזכיר כלל התיבות „מצה עשירה“ (שהרי הטעם שמותר לאכלה הוא (לא) מפני שהיא „מצה עשירה“, כיא) מפני שאינה יכולה לבוא לידי חימוץ. אלא שבזה י"ל דקאי על ריש סימנא, שהוא לשון הראש, טור וכי' (ובלדאי צ"ל כן — לחרץ כפל הלשון: עשירה, דהיינו כו"י) ממש בטעף ה' „ואסור לאכלה בערב פסח“ מוכח שקאי במצה שיש בה גם מים, ומסעיף זה נלמד על הקודמו (אף שבדוחק י"ל — דלצדדיו קתני). ובכל אופן — הרי מפורש בסימן תנה טליג: קמח ומים (עיי"ש).

(*) וידועה השקו"ט והפירושים בזה — כו"כ מהס הובאו בתו"ש מילואים לדרך כב סימן ה' פרק א'. וראה לקמן הערה 39.

א. בנוגע צום ציווי „ואכלו גו' בלי לה הזה גו' ומצות גו'“ — אז אין דער נאכט פון ט"ז ניסן, זייענדיק נאך אין מצרים, האבן אידן געדארפט עסן מצה — געפינט מען א דבר פלא, לכאורה:

ביי דעם ציווי אויף אכילת מצות לדורות (אין פ' ראה⁷) זאגט די תורה: „שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים“, און פון דעם לערנט מען אפ⁸, אז די מצה מוז זיין „לחם עוני“ דוקא — ניט קיין מצה עשירה; איז וויבאלד אז ביי פסח מצרים, בפרשתנו, ווערט „לחם עוני“ ניט דער-מאנט, איז משמע⁹, אז דעמאלט האבן אידן געקענט יוצא זיין דעם חיוב פון אכילת מצה אויך מיט מצה עשירה¹⁰.

(1) פרשתנו יב, ח. וראה שם, יח.

(2) טז, ג.

(3) פסחים לה, א. שם לו, א. רמב"ם הל' חו"מ פ"ה ה"ב. פ"ו ה"ה. טושי"ע או"ח סתסי"ב ס"א. שו"ע אדה"ז שם ס"א, ס"ו. סתניד ס"ד.

(4) כי אף את"ל שהציווי דלחם עוני נאמר בסיני (ראה תגיגה ו, ריש ע"ב (וש"נ). ועוד) — הרי מובן שציווי זה (וכל הציוויים) דפי' ראה כו' לא נאמרו לפני הדיבור — במצרים.

(5) ולדעת מהר"ל (גבורות ה' פמ"ח) גם בפסח דורות — ב' הציויים „בערב תאכלו מצות“ ו„לחם עוני“ הם ב' מצות. ומי שיש לו רק מצה עשירה [שיש בה גם מים ויכולה לבא לידי חימוץ] יאכלנה לבילי פסח לקיים עכ"פ מצות בערב תאכלו מצות, אף שלא יקיים מצות לחם עוני (וכי"כ בב"ח לטאורח סתע"א. וראה אלי' רבה שם סק"ח. פמ"ג שם א"א סק"ה).

אבל במג"א (שם סק"ה. וכ"ה בחי' שם סק"ה. סתסי"ב סק"ב) לא ס"ל כן. וכ"ה להלכה בשו"ע אדה"ז סתנה סליג. סתע"א סיד"ה *.

(*) לכאורה ה"י אפשר לדחוק, שכוונתו במש"ש (סעיף ד') „מצה עשירה דהיינו שעירב בה מי פירות“